

KUR'ÂN'IN ANA KONULARI AÇISINDAN BEDEVİLİK

Bedouinism in Terms of The Main Subjects of The Qur'ân

Abdülkadir ERKUT

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı
Ankara/Türkiye.

*Ph.D., Presidency of Religious Affairs
Ankara/Turkey.*

a.kadirerkut@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3311-5395.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 14 Nisan / April 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 7 Haziran / June 2022

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2022

Cilt / Volume: 21 **Sayfa/Pages:** 257-285

Atıf / Citation: Erkut, Abdülkadir. "Kur'ân'ın Ana Konuları Açısından Bedevilik [Bedouinism in Terms of The Main Subjects of The Qur'ân]". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER]* 21 (Haziran / June 2022): 257-285.

<https://doi.org/10.51553/bozifder.1103755>

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Abdülkadir ERKUT**).

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

KUR'ÂN'IN ANA KONULARI AÇISINDAN BEDEVİLİK *

Öz

Bedeviler, Kur'ân'ın indiği dönemde Arap Yarımadası'nda yaşayanların bir kesimini teşkil etmekteydiler. Bu yüzden Kur'ân'da bedevilerden bahsedilmesi tabii bir durumdur. Genel olarak yerleşik hayatın hâkim olduğu günümüzde Kur'ân'ın bedevilere dair anlatımının doğru bir şekilde anlaşılması önemlidir. Bu makalede bedevilik konusu Kur'ân'ın temel konuları olan inanç, ibadet, ahlak ve sosyal hayat konuları ile bağlantılı olarak incelenmektedir. Bedevilerle ilgili âyetlerde iman-amel bütünlüğünün önemi vurgulanmakta; inananlar, onlardaki olumsuz inanç ve davranışlardan sakındırılmaktadır. Mekânın insan üzerindeki etkisine işaret edilmekte, akıl ve iradenin doğru bir şekilde kullanılmasının önemi ortaya konmaktadır. Şartlar tahakkuk ettiği yerde vatani korumak için cihada katılma bilinci yerleştirilmekte, infak eyleminin Allah'a iman ile olan bağı pekiştirilmektedir. Hz. Peygamber'e ve genel olarak diğer insanlara karşı uyulması gereken davranış kuralları telkin edilmektedir. Dini tebliğ konusunda da çeşitli ilkelere vurgu yapılmaktadır. Bunlar; muhatapların durumunun dikkate alınması, onlarla ilgili genelleme yapılmaması, olumsuz düşünce ve davranışların bir süreç dahilinde ortadan kaldırılabileceği, telkin edilecek hakikatlerin içselleştirilmesi, şüphe ve itirazlarının ikna edici bir yöntemle giderilmesi şeklinde ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Bedevilik, İnanç, İbadet.

Bedouinism in Terms of the Main Subjects of the Qur'ân

Abstract

Bedouins were a part of the inhabitants of the Arabian Peninsula at the time the Qur'ân was revealed. Therefore, it is natural to mention Bedouins in the Qur'ân. It is important to understand the Qur'ân's narration about Bedouins correctly in today's world where settled life dominates. In this article, the subject of Bedouins is examined in connection with the main subjects of the Qur'ân, which are faith, worship, morality and social life. In the verses about the Bedouins, the importance of the unity of faith and action is emphasized; believers are avoided from their negative traits. The effect of space on people is pointed out; the importance of using the mind and will correctly is exhibited. When the conditions came true, the consciousness of participating in jihad is placed in order to protect the homeland; The bond between the act of giving and the belief in Allah is reinforced. The rules of behavior that should be followed regarding the Prophet and other people in general are suggested. Various principles are also emphasized in religious teaching: These are; taking into account the situation of the interlocutors, not generalizing about them, negative thoughts and behaviors can be eliminated in a process, internalization of the truths to be inculcated, It can be expressed as the elimination of doubts and objections with a convincing method.

Keywords: Tafsir, Qur'ân, Bedouinism, Creed, Worship.

Giriş

Göçebe hayat tarzını yaşayan bedevilerin Kur'ân'ın çeşitli sûrelerinde söz ve davranışlarından bahsedilmektedir. *el-A'râb* kelimesi ile ifade edi-

* Bu makale, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Mehmet Sait Şimşek danışmanlığında hazırlanan *Kur'ân'da Bedevilik* adlı doktora tezinin bir bölümünden yararlanılarak üretilmiştir.

len bu sosyal kesim, Kur'ân'ın nüzûlü dönemindeki Arap toplumunun bir gerçeğidir. Zira nüzûl dönemindeki insanların büyük çoğunluğu onlardan meydana gelmekteydi. O zamanda sayılı yerleşim yerleri dışında Arapların çoğunluğu bedevî olarak hayatını sürdürmekteydi.¹ Hicaz bölgesindeki şehirlerde yaşayanların oranı yaklaşık yüzde on yediye tekabül etmekteydi.² Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kabilesi olan Kureyş, onun doğumundan yüz küsur yıl önce, beşinci yüzyılın ilk yarısında tam olarak yerleşik hayata geçmiştir. Bu kabile mensupları dağınık olarak Mekke dışında yaşarken Hz. Peygamber'in dedesi Kusay b. Kilâb, Kâbe'nin hâkimiyetini elinde bulunduran Benû Huzâa ile mücadele etmiş, bu mücadele sonunda Kâbe ile ilgili hizmetler Kusay'a, onun şahsında Kureyş kabilesine geçmiştir. Kusay'ın, dağınık bir şekilde hayatlarını sürdüren Kureyş'i bir araya getirerek Mekke'ye yerleştirmesi ile kabilenin yarı göçebelikten yerleşik hayata geçişi gerçekleşmiştir.³ Diğer taraftan Arap Yarımadası'nın şehirlerinde hayatlarını sürdürenler, yerleşik hayata geçmiş olsalar bile bedevîliğin hususiyetlerine sıkı bir şekilde bağlı oldukları, hayatlarını bedevî sosyal yapısının esaslı olan kabile sistemi dahilinde yürüttükleri,⁴ bedevîliğin sadece Arap Yarımadası'nın değil genel olarak insanlık tarihinin bir gerçeği olduğu bilinmektedir.⁵

Nüzûl dönemindeki şartlar açısından değerlendirildiğinde Kur'ân'da

¹ Subhî Mahmasânî, *el-Evdâu't-teşriyye fi'd-düveli'l-'Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1981), 21.

² Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995), 1/148.

³ Casim Avcı, *Muhammedü'l-Emin Hz Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı* (İstanbul: Hayy-Kitap, 2008), 25-26.

⁴ Cevâd Ali, *el-Mufassal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm* (y.y: Neşru Câmîati Bağdad, 1993), 1/273, 315, 393.

⁵ Bugün ülkemizde, yazın yaylalara kışın ılık yerlere göçerek geleneksel anlamda göçebe bir hayat sürenlerin oranı oldukça azdır. Oysa birkaç nesil önce bu böyle değildi. Anadolu'ya ilk geldikleri zamanlarda Türklerin büyük çoğunluğu göçebeydi. Osmanlı toprakları içinde de göçebeler önemli bir oranda bulunuyordu. Göçebelikten yerleşikliğe geçiş, pek de kolay ve bir anda olmadı, yıllarca, asırlarca sürdü. Göçebeler büyük oranda 19. yüzyılda yerleşik hayata geçebilmişlerdir. Bir mukayesede bulunmak gerekirse ancak 19. yüzyıldan sonra yerleşik hayat yaşayanların oranı öne geçmiştir. Bu da daha 200 yıl öncesinde milletimizin büyük çoğunluğunun göçebe hayat tarzı yaşadığı anlamına gelmektedir. Erol Göka, "Göçebeyim, Göçebesin, Göçebeyiz", *Hürriyet* (Erişim18 Haziran 2007). Tarihten günümüze göçebelik maceraları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Erol Göka, *Türk'ün Göçebe Ruhu* (İstanbul: Timaş, 2010).

bedevîlerden bahsedilmesinin ne kadar yerinde olduğu anlaşılabilir. Ancak günümüzde insanlar genel olarak yerleşik hayat yaşamakta, istisnâî bölgeler dışında göçebe olarak hayatını sürdüren bulunmamaktadır. Bu çağda yaşayan insanlar açısından Kur'an'ın bedevîlere dair anlatımı, tarihte yaşamış bir toplum kesiminin hallerinin anlatımından ibaret hale gelebilmektedir. Kur'an'ın sûre tertibine göre tefsir edilmesi de bu kanaati besleyebilmektedir. Kur'an'da bedevîlerden niçin bahsedildiği sorusunun cevabı Kur'an'ın bütünlüğü içinde aranmalıdır. Bu takdirde Kur'an'da bedevîlerin zikredilmesinin sebebi de daha iyi anlaşılacaktır.

Bedevîlik konusu ile ilgili Hadis, Siyer ve Sosyoloji disiplinleri açısından çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır.⁶ Konunun Kur'anî boyutu ile ilgili de Arap dünyasında bazı çalışmalar vardır. Bunlardan biri el-Muhtâr Kerîm tarafından yazılan *el-A'râb fi'l-Kur'an* adlı makaledir. Yazar Kur'an'ın indiği dönemde İslâm ile bedevîler arasındaki ilişkiye dair tahlillerde bulunmaktadır. Buna göre İslâm ile bedevîler arasında Hz. Peygamber'in vefatına kadar devam eden bir gerilim var olmuştur. Ancak bedevîlerle İslâm arasındaki gerilim Yahudi ve Hıristiyanlarda olduğu gibi akîde temelli değildir; ikisi arasındaki kriz önce siyasî, sonra dinîdir. İslâm ile bedevîler arasındaki bu gerilim, ikisinin birbiri ile çatışan iki akıl ve iki farklı sosyal yapı olmalarından kaynaklanmaktaydı.⁷ Konuyla ilgili diğer bir çalışma da Müncid Mahmud Rıdvan Ahmed tarafından yazılan *Mustalahu'l-A'râb fi'l-Kur'âni'l-Kerîm: Mefhûmühû ve Delâletühû* adlı makaledir. Yazar makalesinde müfessirler tarafından çöllerde yaşayan bedevîlerle Kur'an'da sözü edilen "el-A'râb"ın bir tutulduğunu, bunun doğru olmadığını, kendisinin çöl sakinlerinin Kur'an'da sözü edilen bedevîler olmadığını ortaya koymayı amaçladığını ifade etmektedir. Buna göre bedevîlerle Kur'an'da "el-A'râb" diye ifade edilen topluluk aynı değildir. "el-A'râb" kelimesi sonradan belli bir hayat tarzı, bir düşünüş yöntemi ve bir yaşam üslûbuna delalet ede-

⁶ Örnek olarak bk. Vugar Samadov, *Sümmet Verilerine göre Hz. Peygamber'in Bedevileri Toplumuyla Bütünleştirme Siyaseti* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010); Mustafa Tekin, "Kur'an-ı Kerim'de Bedevilik Dini Sosyolojik Yaklaşım", *İslam Araştırmaları* 2/3, (Mayıs 2009), 102-114.

⁷ el-Muhtâr Kerîm, "el-A'râb fi'l-Kur'an", *Havliyyâtü'l-Câmiati't-Timusiyye* 31 (1990), 103-108.

cek şekilde gelişmiştir. Onların, çoğunlukla çölde yaşasalar da mutlaka çölde yaşıyor ya da çölle irtibatlı olmaları şart değildir. Her bedevî A'râbî değildir; her A'râbî de bedevî değildir.⁸ Sonuç olarak yapılan çalışmalarda Kur'ân'daki bedevîlik anlatımından günümüze ne gibi mesajlar çıkacağına dair bir yaklaşım ortaya konmamıştır.⁹ Bu makale söz konusu yaklaşımı, bir araç konu olarak bedevîliğin Kur'ân'ın ana konuları ile irtibatını kurarak incelemeyi amaçlamaktadır.

Kur'ân'da “el-A'râb” Kavramı

“el-A'râb” kelimesi bir şehir, kasaba veya köyde değil çölde dolaşarak hayatını sürdüren göçebeler için kullanılmaktadır. “Arab” kelimesi ise daha çok yerleşik hayat sürenler için kullanılsa da genel örf'e göre onunla hem şehirde hem çölde yaşayanlar kastedilmektedir.¹⁰ “Bedevî”, kelime olarak bir şeyin ortaya çıkması mânâsındaki “b-d-v” kelimesinden türemiş olup, bu kelimenin ism-i mensubudur.¹¹ “Bedv” kelimesi ile “el-hadar” kelimesi birbirinin zıddıdır. Çölde hayat sürenler, binaların kendilerini örttüğü mekânlarda değil, yeryüzünün kendilerini örtecek şeylerinden yoksun açık ve geniş alanlarında yaşarlar.¹² “el-A'râb”

⁸ Müncid Mahmud Rıdvan Ahmed Ebubekir, “Mustalahu'l-A'râb fi'l-Kur'âni'l-Kerîm: Mefhûmühü ve Delâletühü”, *Mecelletü Câmîati'l-Medineti'l-Âlemiyye* 16 (Nisan 2016), 288. Yazının ortaya koyduğu deliller bu iki kelimenin ayrı olduğunu söylemek için yeterli değildir. Çünkü zikrettiği rivayetlerin hiçbirinde “bedevî” kelimesi geçmemektedir. Aksine bu rivayetler ilk dönemde bedevîler için “el-A'râb” kelimesinin kullanıldığının zımnî ifadesidir. Üstelik böyle bir ayırım yapmaya gerek de yoktur. Kur'ân iyi ve kötü a'râbî karakterini zaten ortaya koymuştur. Bununla birlikte bedevîler (el-A'râb) arasında Medine civarında yaşayan ıllımlular ile çöllerde yaşayan sert tabiatlılar şeklinde bir ayırım vardır. Bu hususa “Kur'ân'da ‘el-A'râb’ Kavramı” başlığı altında yer verilecektir.

⁹ Ayrıca tarafımızca bedevîlerin saadet asrında geçirdiği değişim Kur'ân âyetleri bağlamında şöyle bir tebliğde ele alınmıştır: Abdülkadir Erkut, “Kur'ân ve Sünnet Çerçevesinde Bedevîlerin İslami Değerleri Benimseme Süreci”, *Uluslararası İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Sempozyumu*, ed. Cengiz Gündoğdu (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2014), 3/293-311.

¹⁰ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1987), “arb”, 1/178; Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2008) “arb”, 1066; Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim İbnü Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), “arb”, 1/586; Muhammed Murtezâ el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (b.y.: et-Türâsül-'Arabiyyü, 1967), “arb”, 3/33.

¹¹ Cevherî, “bdv”, 35.

¹² Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa* (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979), “bdv”, 1/212. “el-A'râb”, “Arab” ve “Bedevî” kelimeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Abdülkadir Erkut, *Kur'ân'da Bedevîlik* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 8-13.

kelimesi Kur'ân'ın on âyetinde geçmektedir.¹³ Kur'ân âyetlerinin ifade özelliklerinden, âyetlerde iki tür bedevîden söz edildiği anlaşılmaktadır. Birinci kısım, Medine civarında yarı göçebe olarak hayatlarını sürdürenlerdir. Yarı göçebe olmaları ve Medineliler ile irtibatları sayesinde daha mutedil bir karaktere sahiptirler; bu yüzden İslâm'ı kabul etmeye daha yakındırlar. Medine'ye uzak sahralarda tam bir göçebe hayatı yaşayanların ise karakterleri daha serttir; İslâm ile münasebetleri de daha sorunlu bir şekilde cereyan etmiştir.¹⁴

1. Kur'ân'ın Ana Konuları

Kur'ân'ın muhtevasında yer alan konular tarihte âlimler tarafından çeşitli başlıklar altında tasnif edilmiştir. Örneğin İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) bunları Tevhid, Ahbâr ve Diyânât başlıkları altında; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, (ö. 543/1148) Tevhid, Tezkir ve Ahkâm başlıkları altında toplamıştır.¹⁵ Söz konusu yaklaşım günümüzde de çeşitli şekillerde sürdürülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının konulu tefsir çalışması olan “*Hayat Rehberi Kur'ân*” adlı eserde Kur'ân konuları, Alem-lerin Rabbi Allah, Yaratılanlar, Allah'ın İnsanı Hidâyete Daveti, Dünya Hayatı ve İnsanın İmtihani, Ahiret ve Ahvali başlıkları altında ele alınmıştır.¹⁶ Diğer bir tasnif de Kur'ân konularını, amaç konu ve araç konu olmak üzere iki başlık altında ele alan tasniftir. Amaç konular dini oluşturan itikadî konularla, ibadet, ahlak ve sosyal hayatı düzenleyen ahkam konularıdır. Kur'ân bağlamında bu gibi konular, ana konuları ifade etmektedir. Bu konuların dışında kalan evrenle ilgili bilgiler, geçmiş millet ve peygamber kıssaları ile benzeri hususlar araç konuları teşkil etmektedir.¹⁷ Araç konular, amaç konuları ispat ve onlarla ilgili

¹³ el-Ahzâb 33/20; el- Hucurât 49/14; et-Tevbe 9/90, 97, 98, 99, 101, 120; el-Fetih 48/11, 16.

¹⁴ Kur'ân'da “el-A'râb” kelimesinin mânası, çeşitli kelimelerle ilişkisi ve nüzûl ortamında kazandığı anlam ile ilgili daha teferruatlı bilgi için bk. Erkut, *Kur'ân'da Bedevilik*, 50-92.

¹⁵ Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (el-Medînetü'l-Münevverâ: Mecmeu'l-Melik Fehd li Tabâati'l-Mushafi's-Şerîf, 1426), 4/37.

¹⁶ Mehmet Paçacı vd., *Hayat Rehberi Kur'ân Konulu Tefsir* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 8-12.

¹⁷ M. Sait Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2001), 11. Yazarın belirttiği üzere, ana konular itikad, ibadet, ahlak ve sosyal hayatı düzenleyen ahkam konularından; araç konular ise evrenle ilgili bilgiler, geçmiş millet ve peygamber kıssaları ile ilgili konulardan mey-

doğru bir bakış açısı yerleştirmek için Kur'ân'da bulunur, hedef olarak seçilmemiştir. Ancak bu, araç durumundaki konuların önemsiz olduğu anlamına gelmez. Aksine, amaç konuların zihne yerleşmesi ve Kur'ân okuyucusunun hayat felsefesinin oluşması için önemli konulardır.¹⁸ Bu açıdan bakılınca bir araç konu olarak bedevîlik konusu Kur'ân'daki İnanç, İbadet, Ahlak ve Sosyal Hayata dair amaç konuların açıklaması mahiyetinde değerlendirilebilir.

1.1. İnanç

İnanç konusunun Kur'ân'ın en temel konusu olduğu muhakkaktır. Kur'ân, başta Allah'ın birliği olmak üzere inanç konularını ele almış, bir süreç çerçevesinde inanç esaslarını yerleştirmeye çalışmıştır. Bedevîler söz konusu olduğunda da ilgili âyetlerde asıl vurgunun inanç boyutuna olduğu görülmektedir. İlgili âyetlerde bedevîlerle ilgili inanç vurgusunu dört başlık altında ele almak mümkündür.

1.1.1. İman-Amel Bütünlüğünü Sağlamak

Bedevîlerle ilgili âyetlerde iman ve amel bütünlüğünü sağlama konusu işlenmektedir. Söz konusu âyetler bedevîlerin şahsında inananların dini hayatlarında iman ve amel bütünlüğünü sağlamalarına dair bir yönlendirmeyi de içermektedir. Hicretten sonra yaşanan olaylar,¹⁹

dana gelmektedir. Buna göre amaç konular ile araç konular birbirinden farklıdır. Örneğin bir araç konu olarak geçmiş milletlerin başından geçen olaylar ana konulara dair açıklayıcı bilgiler verir. Kur'ân bir tarih kitabı olmadığından tarihe dair bu bilgilerin kendileri amaç olarak değerlendirilemez. Bu bilgiler Kur'ân'ın ana konularının açılımı olarak yorumlanmalıdır. İtikad, ibadet, ahlak ve sosyal hayatı düzenleyen ahkam konuları ise böyle değildir.

¹⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bk. Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2001), 11-14. Kur'ân konularının tasnifi ile ilgili diğer bir örnek de şöyledir: Kur'ân âyetleri üç grupta değerlendirilebilir. Birincisi, umumi mânalı âyetlerdir ki iman ve küfür, alemin yaratılması ve düzeni ile ilgili âyetler böyledir. İkincisi, dünya ve ukba saadetini amaçlayan âyetlerdir ki peygamberlerin ortaya koyduğu hayat ilkeleri, nasihatler, ibadetler, dualar, zikirler bu kısma örnektir. Üçüncüsü ise aktüel meselelerle ilgili âyetlerdir ki muamelat, ukûbât, tebliğ, cihat vs. bu kısma örnek olarak verilebilir. Fatih Kanca, *Tarih'in Penceresinden Kur'ân'ın Aydınlığına: Bir Tefsir Kaynağı Olarak Taberi Tarihi* (İstanbul: Koşnik, 2021), 118.

¹⁹ Bedir (2/624), Uhud (3/625), Hendek Savaşlarından (5/627) sonra imzalanan Hudeybiye Anlaşması (6/628) ile Arabistan'daki güç dengesi Müslümanlar lehine değişti. Mekke'nin fethi (8/630) ile Müslümanların Arabistan'daki mutlak üstünlüğü sağlandı. Müslümanların artan gücüne paralel olarak Medine çevresindeki bedevîlerin de İslâm'a bağlılıkları arttı.

Müslümanların Arabistan'da hâkim güç olmalarını sağlamış, dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı onlara güvenli bir ortam sunmuştur. Söz konusu gelişmeler o güne kadar İslâm'a girmeyenlere de tesir etmiş; İslâm'a o zamana kadar uzak duran bedevîlerin tavırlarında İslâm lehine değişikliklere vesile olmuştur. Bedevîlerin iman konusundaki bu yeni tavrı ve vahyin bu tavra cevabı el-Hucurât sûresinin 13. âyetinde “*Bedevîler ‘îmân ettik’ dediler. De ki, ‘îmân etmediniz. Fakat teslim olduk.’ deyiniz. Henüz îmân kalplerinize girmemiştir. Şâyet Allah ve Resulüne itaat ederseniz, Allah amellerinizi boşa çıkarmaz. Çünkü Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”²⁰ diye ifade edilmiştir.

Bedevîlerin “*iman ettik*” sözü, kalbi bir tasdikın ifadesi değil, yalnızca dilleri ile ikrar etmekten ibarettir; yani kalpleriyle dilleri birbirine uyumlu değildir.²¹ Bu yüzden devamında imanlarının kabul edilmediği belirtilmiştir. İslâm, iman ve ameli içeren bir kavramdır. Ancak onun lügat anlamı teslimiyettir; âyette de bu anlamda kullanılmıştır.²² Bedevîlerin imanlarını görünür kılmalarının altında güvenlik kaygısı söz konusudur. Âyetteki “*teslim olduk’, deyiniz*” cümlesi öldürülme, esir edilme kaygısı ile teslim olmak şeklinde açıklanmıştır.²³ Kişinin güvenle yaşamayı istemesi en esaslı gereksinimidir. Zaruri ihtiyaçları temin etme ilkesine dayanan çöl hayatında da güvenlik talebi başta gelen bir taleptir. Bunun sonucu onlar, güvenliklerini karşılamak için İslâm'a girmişlerdir. Bedevîlerin imanlarını görünür kılmalarının altındaki bir diğer güdü de çıkarıcılıktır. Yukarıdaki âyetin nüzül sebebi olarak gelen rivâyetlerdeki bedevîlerin söz ve davranışlarda, onların hâlet-i rûhiyeleri hakkında bazı işaretler vardır. Mesela Esed b. Huzeyme'den bazı kişiler, bir yokluk zamanında ikide bir gelip Allah Resulüne “Araplar tek

²⁰ el-Hucurât 49/14.

²¹ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1405), 16/141.

²² Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-husân fî tefsiri'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1997), 5/278. Bu âyette olduğu gibi İslâm kavramının fiil olarak geldiği diğer âyetlerde kelime sözlük anlamı ile anlaşılmalıdır. Bk. Âl-i İmrân 3/83, 20; en-Nisâ 4/125; el-Mâide 5/44; el-En'am 6/14, 71; en-Nahl 16/81; el-Hac 22/34; ez-Zümer 39/54; el-Mü'min 40/66.

²³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 26/142; İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azim* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401), 4/220.

başlarına sana geldiler. Biz ise mallarımızı, ailelerimizi ve çocuklarımızı yanımıza alarak buraya geldik. Onların seninle harp ettiği gibi harp etmedik. O halde bize zekâtı pay ver.” diyorlardı.²⁴ Bu sözlerden, onların açıkça İslâm’a girmelerinden dolayı bir beklenti içinde oldukları anlaşılmaktadır. Minnet, kendisine ihsanda bulunulmanın unutmaması için o ihsanı dillendirmek anlamına gelir. Bu, açıkça ya da işaret yoluyla olabilir. Söz konusu kabile mensuplarının sözlerinden onların hem açık hem de işaret yoluyla minnet ettikleri anlaşılmaktadır.²⁵

Bedevîler kalbin beraberliği olmaksızın sadece dil ile ikrardan ibaret olarak “*iman ettik*” demelerine karşın “*Mü’minler ancak, Allah’a ve resulüne iman eden, sonra bundan şüphe etmeyen, Allah yolunda malları ve canları ile cihat edenlerdir. İşte onlar doğru kimselerdir.*”²⁶ buyrulurken, hakiki iman tanımlanmıştır. Zira Allah’ın razı olduğu iman, kalpte yer etmiş ve insana sahip olduklarını Allah için feda etme şuurunu kazandıran imandır.

Bedevîlerin iman konusundaki tavırlarına yer veren et-Tevbe sûresinin 97. âyetinde dille ifade etmekten ibaret olan iman iddiasının onları olumsuz özelliklere sahip olmaktan kurtaramayacağı şöyle ifade edilmektedir: “*Bedevîler küfür ve nifakta daha beter, Allah’ın, resulüne indirdiklerinin hududunu bilmemeye daha yatkındırlar. Allah her şeyi bilen, hikmet sahibi olandır.*”²⁷ Müfessirler burada bedevîlerin kıyaslandığı kişilerin hadarîler, yani Medine’deki kâfirler ve münafıklar olduğunu ifade etmişlerdir. Yani bedevîler Medine’deki kâfir ve münafıklara oranla küfürde ve nifakta daha ileri bir durumdadırlar; küfür ve nifak kalplerinde daha fazla yer etmiştir.²⁸ Çünkü küfür ve nifak, duruma göre artmakta veya azalmaktadır, sert veya hafif olarak tezahür etmektedir.²⁹ Bedevîlerin küfürlerinin daha beter olması, içinde

²⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 26/141.

²⁵ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Tûnus: Dâru Sahnûn, 1997), 26/269.

²⁶ el-Hucurât 49/15.

²⁷ et-Tevbe 9/97.

²⁸ Tafdil sığınağı bu iki hususun bedevîlerdeki kuvvetini ifade için de kullanılmış olabilir. “(Yusuf:) Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir!” (Yûsuf 12/33) âyeti buna örnektir. Bu durumda bedevîlerin küfür ve nifakının çok şiddetli olduğu ifade edilmiş olur. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 11/11- 12.

²⁹ Abdurrahmân b. Nâsir es-Sa’dî, *Teysîru’l-Kerîmî’r-Rahmân fî tefsîri Kelâmi’l-Mennân* (b.y.: Müessesetü’r-Risâle, 2000), 1/349.

buldukları yaşam şartlarından ayrı olarak değerlendirilmemelidir. Bedevilikten kaynaklanan katılık ve sertlik, esneklikten mahrum olmak; tabiatlarının uzunca bir süre katılıkla yoğrulması, çıkarlarına uymayan ahlaki kurallarla uyumlu olmayı yerleşik hayat yaşayanlara göre daha güç başarabilmeleri, onları dini değerlere karşı nispeten daha kapalı, daha anlayışsız kılmaktadır.³⁰ Bununla birlikte bedevîlerin iman etmelerinin önündeki engeller aşılamaz değildir. Zira bunun imkân dışı olması, Allah'ın adaleti ile bağdaşmamaktadır. Üstelik uzun ve zor bir süreçte erişilen imana bağlılık daha güçlü olmaktadır. Nihayet medeniyet yolunda ilerleyince bedevîlerin karakterleri gelişir, huyları güzel olur, kalpleri yumuşar, ilimleri artar, ufukları gelişir; böylece insanlarla ilişkilerinde sorumluluk sahibi olmaya ve hak ilkesini esas almaya başlarlar.³¹

Kur'an, bedevîleri gerçek imana, iman-amel bütünlüğüne yönlendirirken, Müslümanlıkları yüzeysel olan, gönülden imana dönüşmeyen bedevîlerin şahsında, konu ile ilgili olarak bütün inananların dikkatini çekmektedir. Zira iman-amel bütünlüğünden yoksunluk, her insanın din ile olan ilişkisinde ortaya çıkabilecek önemli bir zaaftır. Bu, sadece çoğunluğu kabilelerden oluşan Arap toplumunun büyük kısmının durumu değil, her çağdaki Müslüman toplumunun halidir.³² Kur'an'da bedevîlerden başka da iman ettiğini söylediği halde imanının gereği doğrultusunda davranmayanlardan örnekler verilmektedir.³³ İslâm'ın temel özelliklerinden biri olarak iman-amel bütünlüğü, kişisel istikrarı ve kültürel bütünlüğü sağlar. Çünkü inanmak bir değerle bağ kurmaktır; tarafsız ve pasif bir yargı değildir.³⁴ Kur'an'da iman ve amel arasında bir ayırım yapılmamakta, birçok âyette iman esasları ile ameller beraber zikredilmektedir.³⁵

³⁰ Seyyid Kutub, *Fi zıllâli'l-Kur'an* (İstanbul: Hikmet Yayınevi, ts.), 7/379–380; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 378.

³¹ M. İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-hadis* (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2000), 4/519.

³² Derveze, *et-Tefsiru'l-hadis*, 8/526–527.

³³ en-Nûr 24/47–50; et-Tevbe 9/75–76; Âl-i İmrân 3/167; el-Bakara 2/204–205.

³⁴ Mustafa Aydın, *İslam'ın Tarih Sosyolojisi İlk İslam Toplumunun Şekillenışı* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2001), 93–94.

³⁵ el-Bakara 2/177; el-İnsân 76/5–11; el-Müddessir 74/40–47.

1.1.2. Bedevîlerin Bir Kısımında Bulunan Menfi Özelliklerden Sakındırmak

Kur'ân'ın indiği dönemdeki bazı bedevîlerin olumsuz özellikleri zikredilerek inananlar bunlardan sakındırılmaktadır. Zira bu olumsuzluklar sadece onlara has değildir. Onların hayat şartlarıyla ilişkili olduğu ve bedevîlerin bunları ifade etmede kendilerine has tavırlarının bulunduğu söylenebilir. Ancak bu durum söz konusu özelliklere sadece onların sahip olduğu anlamına gelmez. Çünkü Kur'ân, dini, siyasî bazı olgulara değinse de onun meselesi olgunun kendisi değil, işaret ettiği ahlaktır. O, insanlık tarihini bir bütün olarak ele aldığından eski toplumların hayat ve davranışları ile ilgili olarak zikrettiği hususlar Müslümanlar için de aynen geçerli olup, aslında onları uyarma amaçlıdır.³⁶

Kur'ân, kâfirlerden bahseden âyetlerde olduğu gibi bedevîlerden bahseden âyetlerde de küfür ve nifakın kötülüğüne işaret etmektedir. Çünkü Kur'ân kötü haslet ve karakter örneklerini kâfirlerden seçmektedir. Böyle bir anlatım yolu seçilmesinin sebebi, bu kötü hareketlerin, fikri ve itikadî problemlerin asla mü'minlerle ilgisinin olmayacağını ve bunları bir mü'minin yapmaması icap ettiğini ifade etmek, tevhidî bu gibi kötülüklerden uzak kılmak, tüm bozukluğun temel kaynağının inkâr olduğunu belirtmek, müspet veya menfi her eylemin altında imanın yahut imansızlığın bulunduğunu, bu sebeple kötülükleri gidermek için işe baştan, kalplerdeki imanı pekiştirmekten başlamak gerektiğini göstermek, çirkin ahlak ve davranışlar için inkârın uygun bir alan meydana getirdiğini, insanın küfürden kurtulmadıkça ahlaken güzelleşemeyeceğini, imanın bütün çirkinliklerden kurtuluş için tek çare olduğunu ortaya koymaktır.³⁷ Kur'ân, Müslümanlıkları görüntüde kalan, dini bilgilerini içselleştirip bilinç seviyesine yükseltmeyen, sadece hayatın devamlılığına odaklanan bedevîleri zikrederek³⁸ Müslümanları, imanlarına derinlik katmaya, içselleştirilmiş, bilinç ve şuur düzeyine yükselmiş bir imana sahip olma çabası göstermeye davet etmektedir.

³⁶ Mazharuddîn Siddîkî, *Kur'ân'da Tarih Kavramı* (İstanbul: Pınar Yayınları, 1990), 62, 67.

³⁷ Yusuf Işıcık, *Kur'ân'ı Anlamada Temel İlkeler* (Ankara: Esra Yayınları, 1997), 87, 90-91.

³⁸ Bk. Tekin, "Kur'ân-ı Kerim'de Bedevilik Dini Sosyolojik Yaklaşım", 111.

Bedevîlerin bir kısmı dini, kabileyi oluşturan, kabilenin varlığını devam ettirmesini sağlayan unsurlardan biri, atalardan tevarüs eden bir miras, kabileye ait bir gelenek olarak telakki ettiklerinden, din anlayışında sadece şahsi faydayı değil, toplumsal faydayı da merkeze almaktaydılar. Bu tür bedevîlerin dine olan bağlılığı, geleneklere bağlılıktan kaynaklanmaktaydı. Dini müteâl boyutundan koparıp topluma fayda veren bir nesneye indirgeme şeklinde bir bakış açıları söz konusu idi. Kur'ân'ın bu özelliklere sahip bedevîlerin imanlarını eleştirel bir şekilde ifade etmesi, dinin salt toplumsal veya şahsi fayda elde etme aracı olarak görülmesinin, bir gelenek ve kültür olarak sıradanlaştırılmasının eleştirisi olarak görülebilir. Dinin -olması da gereken- sosyal hayattaki sonuçları inkâr edilemez; ancak eleştiri konusu olan, bu sonuçları merkeze alan içerikten yoksun din anlayışıdır. Kur'ân, yukarıda zikredilen olumsuz hasletlere sahip bedevîler gibi sorumluluktan kaçan, menfaate koşan insan tipine dikkat çekmekte; bu faydacı yaklaşıma karşı, kendileri yoksulluk içinde olsalar bile diğerlerini kendilerine tercih edecekleri³⁹ bir ahlaki olgunluğa onları ulaştırmayı amaçlamaktadır. Kur'ân'ın olumsuz özelliklerini belirttiği bedevîler şartların önüne koyduğu ile yetinen, bu şartlar yeterli olmadığında risk almayı değil başka yer aramayı seçen, bulunduğu ortamı değiştirmeyi düşünmeyen insanlardır. Bu tür bir hayat tarzı herhangi bir inisiyatif kullanmadan sahip olduğuyla yetinmeye dayanır.⁴⁰ Söz konusu anlayış onların tabiatla olan münasebetlerinde tezahür ettiği gibi doğal olarak din ile olan münasebetlerinde de tezahür edecektir. Bu münasebette hâkim olan, değişim ve gelişim değil, bilinçsizce teslimiyet, sabit fikirlilik, körü körüne bağlılıktır.

Yetinme duygusu, çöl hayat sisteminin temeli olan kabile sistemine bağlılık şeklinde, olumsuz özellikleri ile öne çıkan bedevîlerin sosyal hayatlarında da tezahür etmekteydi. Onlar kabileden başka otorite tanımazlardı. Hatta çöl hayat şartlarının sonucu olan bir alışkanlık olarak haklarını doğrudan, tepkisel, aşırı ve saldırgan bir yöntemle ararlar-

³⁹ el-Haşr 59/9.

⁴⁰ İsa Kayaalp, "Şehir Şehirli Arıyor", *Şehir ve İnsan* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 14-15.

dı. Oysa Kur'ân sosyal hayatta adalet prensibini getirmekte, adaleti en yakın akrabaya olan sevgiden,⁴¹ düşmana olan öfkeden⁴² daha önemli görmekte, kötülüğe daha fazla kötülük yaparak karşılık vermeyi yasaklayarak, kötülüğü iyilikle savmayı övmektedir.⁴³

1.1.3. İnsanın Dini Yönelişinde Mekânın Etkisine Dikkatleri Çekmek

Kur'ân'da bedevîlerden söz edilerek mekânın insan üzerindeki etkisine işaret edilmiştir. Zira çevrenin insanlar üstündeki etkisinin, bedevîler bağlamında çok yönlü ve derinlikli olduğu görülmektedir. Bu, onların geçim tarzlarını, beslenme yöntemlerini, duygularını, düşüncelerini, inançlarını, insani ilişkilerini ve sosyal hayatlarını içine almaktaydı. Söz konusu durum, çevrenin tüm yönleri ile bedevîyi kuşatma altına aldığı ifadesidir. Âlimler de bedevîlerin durumunu açıklamak için çevrenin onlar üzerindeki tesirini ortaya koymuşlardır. Mesela iklim bakımından sıcak hava onları duygusal açıdan aşırılığa sevk etmekte, bir idarecinin kontrolünde olmamaları, istedikleri gibi hayat sürme anlayışına götürmekteydi. Bedevîler Medine'de yaşayanlar gibi Allah Resulünün sohbetini dinleme, ondan yararlanma imkânına sahip değillerdi.⁴⁴ Medine'de yaşayanlar gibi onun arkasında namaz kılmak, sohbetinden istifade etmek, onun davranışlarına, hadiseler karşısında gösterdiği tepkilere muttali olmak, bedevîlerin sahip olmadığı bir eğitim fırsatı idi.

Mekânın ve insanın tek yönlü değil karşılıklı bir etkileşimi vardır. İnsan, önce yaşadığı mekânın şartlarına benzer; sonra orayı kendisine benzetir.⁴⁵ Fakat bu etkileşimin boyutu, çölde ve yerleşik hayatta birbirinden farklıdır. Çölde, etkilenme boyutu daha fazla, etkileme fırsatı daha azdır; çünkü bedevînin çöle, kendi yetenekleri ile şekil verme imkânı bulunmadığından, yapılacak şey, o hayatın şartlarına uyum

⁴¹ en-Nisâ 4/135; el-En'âm 6/152.

⁴² el-Mâide 5/8.

⁴³ el-Kasas 22/54; Fussilet 41/35.

⁴⁴ Muhammed b. Ömer el-Hüseyn er-Râzi, *Mefâtilu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 16/170.

⁴⁵ Şenol Göka, *İnsan ve Mekan* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2002), 7-9, 40.

sağlamaktır. Bu yüzden o daha edilgen bir özelliğe sahiptir. Şehirler ise insanların etkinliğini öne çıkarma özelliğine sahiptir. Şehirde belli bir mekânı vatan edinmek, oraya ihtiyaçları yönünde şekil vermek, iklimden ve tabiattan kaynaklanan güçlüklerle tahammül etmek söz konusu iken; bedevî zorluklarla karşılaştığında yaşadığı yeri değiştirir, gidişata uyum sağlamakla yetinirdi. Bu yüzden Kur'ân'da bedevîlerden bahsedilmesinin, söz konusu hayat tarzının karakter üzerindeki etkisine işaret etmek, bunun meydana getirdiği etki konusunda inananların dikkatini çekmek olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Bedevîlerden söz eden âyet-i kerimelerden hareketle Kur'ân'ın dolaylı olarak yerleşik hayatı öncelediği anlaşılabilmektedir. Nitekim peygamberler bedevîlerin yaşadığı çöllere değil şehirlere gönderilmiştir.⁴⁶ Şehirlerde dini konularda kendilerine başvurulabilecek insanlar bulunmaktadır.⁴⁷ İnsan, tam olarak kendisini şehirde gerçekleştirebilir, siyasî ve medenî kimliğini oluşturur, kâmil hale gelebilir.⁴⁸ Şehir, çeşitliliği ifade eder. Şehirde insan yeteneklerini ortaya çıkararak içindeki çeşitliliği keşfedebilir. Hayat alanının genişlemesiyle birlikte hayatın çeşitliliğini de keşfeder.⁴⁹ Şehirdeki yaşam, etkileşime ve paylaşım açıktır; bu yüzden şehir hayatında değişim asli bir unsurdur. İnsan, şehirde bilgi, fikir, sanat vb. alanlarda çeşitli etkinlikler gerçekleştirebilir; kendini ortaya koyup fiziki varlığını aşmaya yönelebilir. Şehir, becerilerini fiiliyata dökmesini sağlayarak insanı üretimde bulunmaya yönlendirir.⁵⁰ İnsanın şahsi hayatına yönelik faydaları yanında, şehirde İslâm sosyal bir varlık olarak vücut bulur. Öğrenilerek, yayılarak ve kurumsallaşarak gerçeklik kazanır. Neticede Hz. Peygamber bedevîlere İslâm'a girdikten sonra Medine'ye hicreti emretmiş, fetihlerden sonra Arabistan'da bedevîlerin sayısı azalmış, böyle olunca bazı kabileler birleşmek zo-

⁴⁶ Yûsuf 12/109; Cemâlüddin el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil* (b.y.: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-'Arabî, 1905), 3239.

⁴⁷ Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî el-Hasenî b. Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2005), 3/112.

⁴⁸ Mustafa Armağan, "Kalbi Olan Şehirler", *Şehir ve İnsan* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 18.

⁴⁹ Mehmet Altan, *Kent Dindarlığı* (İstanbul: Timaş, 2010), 39.

⁵⁰ Kayaalp, "Şehir Şehirli Arıyor", 11.

runda kalmıştır.⁵¹ Bunların sonucu olarak dolaylı bir şekilde şehirleşme meydana gelmiştir. İslâm, bedevîliği oluşturan esasları yeniden şekillendirmiş; bu da şehirleşmeyi sağlayan diğer bir unsur olmuştur. Böylece asabiyetin ortadan kaldırılmasıyla kabilecilik aşılmış, insanlar artık kabileleri ile değil, “Mekke ehli”, “Medine ehli” gibi yaşadıkları şehirlerin isimleri ile tanınmaya başlamıştır.⁵²

1.1.4. Aklı ve İradeyi Doğru Bir Şekilde Kullanmaya Yönlendirmek

Bedevîlerin imana ulaşma yolunda karşılaştıkları engeller şehirde yaşayanlara göre daha fazlaydı. Buna rağmen onların bir kısmı kendilerini çevreleyen şartları aşmış, imana erişmişlerdir. Bu durum, şartları aşip gerçek imana ulaşma konusunda örnek teşkil etmektedir. Yani insan imana ulaşma konusunda önündeki engeller ne denli büyük olursa olsun aklını, iradesini doğru bir şekilde kullandığı takdirde o engelleri aşabilmektedir. Dolayısıyla bedevîlerin gerçekleştirdiği bu değişim, aklı ve iradeyi doğru olarak kullanmaya teşvik olarak yorumlanabilir.

Elbette kastedilen, bedevîlerin metafizik alanda düşünce üretmeleri değildir. Çünkü onlar felsefi düşünce üretmeye ihtiyaç duymazlar. Üstelik düşünce yapısı itibarıyla nesnel dünya ve kendi üzerine düşünmeye odaklanmadıklarından felsefi anlamda düşünce üretmezler. Bu anlamda bir üretim için, varlık üzerine düşüncelere odaklanmak, ulaştığı düşünceleri kayda almak gereklidir. Mekânla geçici bir ilişki kurduğundan ve sürekli yer değiştirdiğinden bedevînin, bu konuda bir uğraşısı olmaz. Genel olarak şimdiki zamanda yaşadığından onun için en önemli soru, şu an ne yapacağıdır.⁵³

Kur'ân âyetlerinden anlaşıldığına göre cahiliye döneminde yaratılış, hayat, ölüm gibi konularda kuvvetli bir düşünce hayatı, canlı

⁵¹ Mustafa Fayda, “Bedevi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 3/311.

⁵² Mehmet Ali Kapar, “Hz. Peygamber Toplumunu Meydana Getiren Unsurlar”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2010), 24.

⁵³ Erol Göka, “Göçebe-Sözlü Kültürün Türk Modernleşmesi Açısından Mahzurları”, *Türk Yurdu* (Erişim 16 Aralık 2021).

bir tartışma ortamı bulunmaktaydı.⁵⁴ Ancak bedevîlerden bahseden âyetlerde böyle ciddi bir tartışma görülmemektedir. Söz konusu âyetlerde iman esasları ile ilgili bedevîlerin dillendirdikleri karşı itirazlara ve çeşitli akli argümanlara yer verilmemekte, iman ve imanın gereklerini ifa etme konularına odaklanılmaktadır. Bu durum, onların yaşam koşullarının zorluğu ile irtibatlandırılabilir. Zira bu koşulların gereği olarak onlar, hayatlarını, temel ihtiyaçlarını giderme çabası içinde sürdürmekte, aşkın bir düşünceyi ve duyguyu arama çabası içine girememektedirler.⁵⁵

Kur'ân'da, insan davranışlarında nedenselliğin bulunduğu, belirli neticelerin belirli davranışlardan meydana geldiği, her davranışın belirli bir sonucunun olduğu kabul edilmektedir. Ancak insanın, azmettiğinde önceki davranışının sonuçlarını ortadan kaldıracak yeni bir harekette bulunma kudreti de vardır. Sebep-sonuç silsilesi, yeni bir karar ile tersi yönde değiştirilebilir.⁵⁶ Bu durumda olumlu özellikleri ile bedevîlerden söz edilerek, insanın tümüyle şartların kurbanı olmadığı, onun en zor şartların üstesinden gelip hakikate erişebileceği ifade edilmiş olmaktadır. Bu da akıl ve iradesini doğru bir şekilde kullanmakla gerçekleşebilecektir.

1.2. İbadet

İbadet konusu inanç ile sıkı bağı olan bir konudur. Doğru olan, inancın ibadetlerle tezahür etmesidir. Ancak bedevîlerin sözde kalan imanları ibadet konusunda onları harekete geçirememektedir. İbadet konusu oldukça geniş bir alan olmasına rağmen Kur'ân'da bedevîler bağlamında sadece “cihat” ve “infak” konuları öne çıkmaktadır.

1.2.1. Cihat Çağrısına İcabet Etme Melekesini Kazandırmak

Kur'ân'da, cihat çağrısına icabet etmeyen bedevîlerin bu davranışları eleştirilmiştir. Çünkü cihat davetine icabet etmeyenler kendi toplumlarını koruma görevini yerine getirmemiş olurlar. Bu surette bedevîler

⁵⁴ Tâhâ Hüseyin, *Cahiliye Şiiri Üzerine* (Ankara: Ankara Okulu, 2003), 40-41.

⁵⁵ Ebu'l-Â'lâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 2/264.

⁵⁶ Siddîkî, *Kur'ân'da Tarih Kavramı*, 207-208.

bağlamında mü'minlerin, şartları tahakkuk ettiğinde cihada katılma bilinçleri canlı tutulmaktadır.

Bedevîlerin cihat konusundaki tutum ve davranışları ilk olarak Hudeybiye seferi münasebetiyle nazil olan el-Fetih sûresinin 11-14. âyetleri bağlamında ele alınmıştır. Bu âyetlerde onların Hudeybiye seferine katılmaları yönünde yapılan davete katılmadıkları, bundan dolayı da mazeret beyan ettikleri, “*Bedevîlerden sefere katılmayanlar sana ‘Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Allah’tan bizim bağışlanmamızı dile.’ diyecekler.*”⁵⁷ diye ifade edilmektedir. el-Fetih sûresi, hicri 6. yılda, Zilkade ayında, Hudeybiye dönüşü Medine yolunda indirilmiştir.⁵⁸ Medine civarındaki bedevîler 2. yıldan başlayarak Müslüman olma ya da Müslümanlarla anlaşma imzalama sürecine girmişlerdi. Bu yüzden Hudeybiye seferine onlar da çağrıldılar. Fakat onlar Müslümanların Mekke’ye girmelerine izin verilmeyeceğini, hatta Kureyş ve müttefiklerinden oluşan büyük bir ordu ile karşı karşıya kalacaklarını biliyorlardı. İbrâhimî şeriatın gereği olarak, haram aylarda, düşmanların bile Kâbe’ye girmelerine mâni olunmaz ise de bu şartlar altında silahsız bir şekilde Mekke’ye gitmek akıl alacak bir şey değildi. Çünkü henüz bir sene önce Mekkeliler müttefikleri ile birlikte Medine’yi kuşatmışlar, bu surette Hendek Gazvesi vuku bulmuştu. Böyle olunca söz konusu zanna binaen bedevîlerin çoğunluğu Hudeybiye seferine iştirak etmediler.⁵⁹ Ancak sonuçta beklediklerinin tam aksi yönünde bir netice meydana geldi. Beklentileri savaşın vuku bulmasıydı. Savaş vuku bulmadığı gibi üstelik seferin sonunda barış yapıldı. Barış anlaşması ile Müslümanların en büyük düşmanı olan Mekkeliler onları tanımış, İslâm’ı da bir din olarak onaylamışlardı. İslâm’ın tüm Arabistan’da tanınmasına yol açacak olan bu olay, Müslümanların gücüne güç katacak bir gelişmeydi.

Bedevîler, Hudeybiye seferi böyle sonuçlanınca utangaç bir şekilde ve bir nebze de pişmanlık duygusuyla bağışlanmayı istediler. Bu yüzden devamında peygamberin davetine icabet etmenin Allah ve resulü-

⁵⁷ el-Fetih 48/11.

⁵⁸ Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm* (Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 2000), 13/84.

⁵⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-temvîr*, 26/161, 164.

ne imanın bir gereği olduğu, mazeret beyan etmenin doğru olmadığı, gerçek mü'minin böyle bir durumda kâr ve zarar hesabı yapamayacağı, zira her şeyin sahibinin Allah olduğu vurgulanmış; bu davranışlarından dolayı, “*Kim Allah’a ve resulüne iman etmezse bilsin ki biz, inkârcılar için yakıcı bir ateş hazırladık. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah’a aittir; O dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.*”⁶⁰ buyrularak tövbe etmeye çağrılmışlardır.

Bedevîlerin cihat konusundaki tutum ve davranışlarına ikinci olarak Hayber seferi münasebetiyle nazil olan el-Fetih sûresinin 14. âyeti ve sonrasındaki âyetlerde de yer verilmiştir. Allah Resulü Hudeybiye’den sonra hicri 6. yılın Zilhicce ayını ve hicri 7. yılın Muharrem ayını Medine’de geçirdi. Sonra Hudeybiye seferine iştirak etmiş mü'minleri Hayber seferine çağırdı. Hayber, Hicaz Yahudilerinin mülklerinin bulunduğu bir şehir idi. O günün siyasî şartlarında Hayber’in fethi ile Fedek, Teyma, Vadi'l-Kurâ gibi yerlerin de Hz. Peygamber’in ordusuna karşı koyamayacağını, oraların da Müslümanların eline düşeceğini herkes görebiliyordu.⁶¹ Bedevîlerin böyle bir durumda takınacakları tavır, “*Siz ganimetlere doğru hareket ettiğinizde seferden geri kalanlar, ‘Bırakın biz de sizinle gelelim.’ diyeceklerdir. Onlar, Allah’ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: ‘Siz bizimle asla gelmeyeceksiniz. Allah önceden böyle buyurmuştur.’ Onlar size, ‘Hayır, bizi çekemiyorsunuz.’ diyeceklerdir. Bilâkis onlar, pek az anlayan kimselerdir.*”⁶² âyeti ile ifade edilmiştir.

Bedevîlerin bu âyette zikredilen talepleri onların tamahkârlıklarını göstermektedir. el-Fetih sûresinin 16. âyetinde bu tamahkarlıklarına rağmen Allah’ın, Hudeybiye imtihanını kaybeden bedevîlere bir fırsat daha vereceği ifade edilmektedir. Zira onların, gelecekte güçlü, şöhretli bir kavme karşı savaşmaya çağrılacakları haber verilmektedir.⁶³ İslâm

⁶⁰ el-Fetih 48/13-14.

⁶¹ Mevdüdü, *Tefsîmü'l-Kur’ân*, 5/415; Abdurrahmân Habennaka el-Meydâni, *Zâhiratü'n-nifâk* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1993), 177-178.

⁶² el-Fetih 48/15.

⁶³ Söz konusu kavim Farslar, Rumlar, Türkler, Kürtler, Havazin ve Sakif, Müseylime ile beraber Hanife oğulları veya başka biri olabilir. Bu konuda akli veya nakli bir delil yoktur. Taberi, *Câmi'u'l-beyân*, 26/84. Zira bu isimler sınırlama değil, örnek verme amacıyla söylenmiştir. Bk. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, ts.), 7/147. Kur’ân’ın bu kavmin ismini zikretmemesi onun isminin önemli olmadığı anlamına gelir.

ordusu bu orduyla savaşmaya mecbur kalacak; sonunda ya Müslüman olmalarını ya da teslim olmalarını sağlayacaklardır. Bu olay onların cihada davet edildiklerinde hesap yapmadan ona icabet edebilme yetisini kazandıracak, imanlarını pekiştirmelerine vesile olacak ilahi eğitimin bir diğer safhasını oluşturmaktadır. Bu eğitimden başarı ile geçmenin yolunun Allah ve resulünün emrine itaatten geçtiği hatırlatılmaktadır.⁶⁴

Bedevîlerin cihada katılma konusunda ikircikli tavırlarının ortaya çıktığı diğer bir olay ise, Tebük seferidir. Hicri 9. yılda Bedevîler Tebük seferine davet edildiklerinde Hudeybiye seferinden farklı olarak bir kısmı seferden önce mazeret beyan etmek için gelmişlerdir. et-Tevbe sûresinin 90. âyetindeki “*Bedevîlerden özür iddia edenler kendilerine izin verilmesi için geldiler.*”⁶⁵ cümlesi bu kesimi ifade etmektedir. Bu âyette geçen “el-muazzirûn” kelimesi şeddesiz de okunabilmekte; bu durumda anlam değişmektedir. Kelimeyi “el-muazzirûn” şeklinde okuyanlara göre, bunlar yalan söyleyen, mazeret uyduran kimselerdir.⁶⁶ “el-mu’zirûn”, şeklinde şeddesiz olarak okunduğunda onlar gerçek özür sahipleri anlamına gelmektedir.⁶⁷ Âyetin bağlamından anlaşıldığına göre “el-muazzirûn” kelimesi ile söz edilenleri “yalan yere mazeret beyan edenler” şeklinde anlamak daha uygundur. Ayrıca Hudeybiye seferinde bedevîler mal ve evladı mazeret olarak öne sürmüşlerdi. Tebük seferinde ise belirli bir özür ifade edilmemiştir. “el-muazzirûn” kelimesinin tef’îl babında olması sebebiyle bu babın çokluk anlamı dikkate alındığında, bedevîlerin pek çok mazeret ileri sürdükleri sonucuna varılabilir.

Tebük seferinde bedevîlerin ikinci kesimi, bir özür beyan etmeksizin ve izin istemeksizin sefere katılmamışlardır. et-Tevbe sûresinin 90. âyetinin ikinci cümlesinde Tebük seferine davet edildiğinde Medine’ye

⁶⁴ el-Fetih 48/16.

⁶⁵ et-Tevbe 9/90.

⁶⁶ Bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 10/21; Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâiki ğavâmizi’t-tenzil ve ‘uyûni’l-ekâvîl fi vücûhi’t-te’vil* (Beirut: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 1995), 2/290.

⁶⁷ Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed b. Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-Tefsîr* (Beirut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1404), 3/484. Bu iki yaklaşımın yanında “el-muazzirûn” kelimesinin, “el-mu’tezirûn” kelimesinden dönüştüğüne dair bir görüş de bulunmaktadır. Arapçada اعتمر fiili hem gerçek bir özür hem de gerçek olmayan bir özür için kullanılır. Bk. Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-husân*, 3/204. Bu yorumun iki görüşün arasını bulma amaçlı olduğu söylenebilir.

varıp özrünü bildirmeksizin savaşa katılmayanlar hakkında, “Allah ve resulüne yalan söyleyenler ise mazeret bile bildirmeden sefere katılmadılar. Onlardan inkârcılara acı verici bir azap dokunacak.”⁶⁸ buyrulmaktadır.

Tebük seferinin yaşandığı dönemde bedevîlerin üçüncü kesimini hakiki mü’minler oluşturmaktadır. et-Tevbe sûresinin 92. âyetinde, “Kendilerine binek temin etmen için sana geldikleri zaman, senin ‘Size binek temin edemiyorum.’ dediğin; bunun için harcama yapacak imkânları olmadığından dolayı gözyaşı dökerek geri dönenlere de (sefere katılmadıkları için) bir sorumluluk yoktur.”⁶⁹ buyrulurken mü’min karakteri somutlaştırılmaktadır.

Neticede Allah yolunda cihada katılma konusunda olumsuz örnekler zikredilerek cihat çağrısına icabet etmeye teşvik edilmektedir. Buna karşın imanlarındaki samimiyetleri ile öne çıkan bedevîler örnek olarak gösterilmektedir.

1.2.2. Allah İçin İnfak Bilincini Yerleştirmek

Kur’ân’da, inananlar defaatle mallarını Allah yolunda infak etmeye yönlendirilmektedirler. Muhatablar infaka yönlendirilirken Allah’ın her şeyin sahibi olduğu ifade edilmekte,⁷⁰ “Allah yolunda infak” kavramı ile infakın Allah ile olan ilişkisine değinilmektedir.⁷¹ Bedevîlerle ilgili âyetlere gelince; bu âyetler de infak eyleminin Allah ile bağını pekiştirme yönündeki Kur’ânî vurguyu somutlaştırmakta; mü’minlerde, infakın Allah ile bağını canlı tutma bilincini yerleştirmektedir. Bedevîlerin infak konusundaki yaklaşımları et-Tevbe sûresinde “Bedevîlerden, yapacağı infakı zorunlu bir ödeme sayan ve başımıza belalar gelmesini bekleyenler vardır. O kötü belâ kendi başlarına gelmiştir. Allah pek iyi işiten, çok iyi bilendir. Bedevîlerden Allah’a ve ahiret gününe îmân eden, yapacağı infakı Allah’a yakın olmaya ve peygamberin duasını almaya vesile kabul edenler vardır. Bilesiniz ki bu, onlar için bir yakınlıktır. Allah onları rahmetine koyacaktır. Şüphesiz Allah çok bağışlayan çok merhamet edendir.”⁷² âyetlerinde ortaya konmuştur.

⁶⁸ et-Tevbe 9/90.

⁶⁹ et-Tevbe 9/92.

⁷⁰ el-Hadîd 57/10.

⁷¹ el-Bakara 2/195, 261-267, 274.

⁷² et-Tevbe 9/99.

Âyetteki “mağram” kelimesi, “ödenmesi gerekli olan” ya da “ödenmesi gerekli olmadığı halde insanın ödemeyi kendine gerekli kıldığı şey” anlamlarına gelir.⁷³ “İnfak” kavramı et-Tevbe sûresinde harp hazırlığı için harcama yapmak mânâsını ifade eder. Bizanslıların Müslümanları yok etmek için büyük bir ordu kurdukları haberi gelince sefer hazırlıkları yapılmaya başlanmış; bu sırada da münafıklar sefere katılmamak için çeşitli fitnelere girişmişlerdir. Savaşa katılmamak için mali bir bedel ödeme teklifi de bunlardan birisidir.⁷⁴ Bedevîler bağlamında geçen infak kavramı da aynı mânâyı ifade etmektedir. Bedevîlerin münafıkları, savaşa iştirak etmemek için maddi bir bedel ödemekte; bunu da ceza saydıklarından kerhen vermekte ve aynı zamanda Müslümanların mağlubiyetini arzu etmekteydiler. Bedevîler dinî buyrukların Allah ile olan irtibatını göz ardı etmekteydiler. Onların infak konusuna yaklaşımlarının temelinde de bu vardır. “Allah’a ve ahirete iman etme” özelliği 99. âyette yer aldığı halde 98. âyette yer almamıştır. Bu da iki topluluk arasındaki temel farklılığın ifadesidir.⁷⁵ Ayrıca bu kullanım iman ile infak arasında sıkı bir ilişki olduğunun da göstergesidir.

1.3. Ahlak ve Sosyal Hayat

İslâm’ın hakikatleri, insanı ahlaki anlamda güzel davranışlarda bulunmaya, toplum içinde sorumluluklarını hakkıyla yerine getiren bir insan olmaya yönlendirmektedir. İnsanın ahlaki ve sosyal yönü toplum içinde gelişmektedir. Bedevîler ise hayat tarzları gereği toplum hayatından uzak yaşamaktaydılar. Bu da onların toplum içinde nasıl davranılacağına bilgi ve bilincinden mahrumiyetlerine sebep olmaktaydı. Bazı âyetlerin nüzûl sebeplerinden anlaşıldığına göre özellikle onlar toplumda davranış kurallarına riâyet etme konusunda uyarılmışlardı.⁷⁶

Ahlak ve sosyal hayat birbirileri ile alakaları sebebiyle aynı başlık

⁷³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 11/4; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2/293.

⁷⁴ et-Tevbe 9/49, 53–54. Ali Rıza Gül, “Kur’ân’daki İnfak Kavramının Anlam Yelpazesi”, *Dini Araştırmalar* 8/22 (2005), 249.

⁷⁵ Ebu’s-Suûd, *İrşâdu ‘akli’s-selîm ilâ mezâya’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, ts.), 4/96.

⁷⁶ Abdülhak b. Çâlib el-Endülüsi b. ‘Atıyye, *el-Muharreru’l-vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993), 5/128.

altında ele alınmıştır. Bu başlık altında sosyal hayatta doğru davranışta bulunma ve dini tebliği doğru bir şekilde yerine getirme konularına yer verilecektir.

1.3.1. Sosyal Hayatta Doğru Davranış Kurallarını Öğretmek

Kur'ân, bedevîlerin şahsında peygambere nasıl davranılması gerektiğini ortaya koymakta, insan ilişkilerinde uyulması gereken genel esasları vurgulamaktadır. Zira bedevîlerin sosyal hayatlarında kabalık, görgüsüzlük ve anlayışsızlık gibi özelliklere sahip oldukları anlaşılmaktadır. el-Hucurât sûresinin ilk âyetlerinde genel olarak mü'minlerin Hz. Peygamber'e karşı takınmaları gereken tavra dair bilgiler verilmektedir. Bu âyetlerde Hz. Peygamber ile konuşurken suratlarını asmamaları, seslerini yükseltmemeleri, yumuşak ve saygılı bir şekilde konuşmaları istenmektedir.⁷⁷ Bununla birlikte nüzûl sebeplerinde hicri 9. yılda gerçekleşen Temîmoğulları heyetinin ziyaretine atıfta bulunmaktadır. Buna göre Temîmoğulları Medine'de şairlerinin Müslümanların şairleri ile yarışmasını istemişler, sonuçta Müslümanların şairleri öne çıkınca da seslerini artırmışlar, böylece el-Hucurât sûresinin 2. âyeti bu olay üzerine indirilmiştir.⁷⁸

Hız. Peygamber'in günlük hayatı davet yolunda sürekli bir meşguliyet halinde idi. Sahabe, onun dinlenme, evine zaman ayırma ihtiyacı olduğunu bilincindeydi. Allah Resulü ile görüşmek için geldiklerinde beklerler, acil olmadıkça ona rahatsızlık vermemeye çalışırlardı. Fakat bu incelikten yoksun bedevîler Hız. Peygamber'in durumunu dikkate almaksızın günün her saati kapısına gelir, odasının önünde dikilip Hız. Peygamber'e bağırırlar, onun devamlı kendileriyle ilgilenmesini arzu ederlerdi. Allah'ın elçisi onların davranışlarından rahatsız olsa da kendilerine müsamahalı bir tavır takınırdı.⁷⁹ Ancak el-Hucurât sûresinin 4.

⁷⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 26/118.

⁷⁸ İbn 'Atıyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, 5/128. Âyetleri Temîmoğulları heyetinin ziyareti bağlamında Hız. Ebûbekir ve Hız. Ömer'le ilişkilendiren bir rivâyet de vardır. Buna göre âyetler Hız. Peygamber'le görüşmek üzere gelen Temîmoğullarına kimin başkan olacağına dair Hız. Ebûbekir ve Hız. Ömer'in, Allah Resulünün yanında seslerini yükseltmeleri üzerine indirilmiştir. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 26/119.

⁷⁹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 5/437. Âyetlerin inişinden sonra sahabenin gösterdiği hassasiyet

âyetinde bedevîlerin bu türden hassasiyetlere sahip olmadıkları belirtilmiş, “*Odaların arkasından sana bağırانların çoğu akletmeyen kişilerdir. Eğer onlar sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, kuşkusuz kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”⁸⁰ âyetiyle doğru davranış tarzı ortaya konmuştur.

Âyetler bedevîlerin genel olarak toplumdaki davranış kurallarına kayıtsız olduklarına, büyüklerine yahut liderlerine kendilerine denk insanlara hitap eder gibi hitap ettiklerine ve büyüklerinden bir çekince duymamalarının kendilerini diğerlerinden ayıran özellik olduğuna işaret etmektedir.⁸¹ Onlar kendilerine ait kültür kodları dahilinde yer alan, ancak şehir kültüründe hoş görülmemeyen, insanların evlerinin önüne gelip bağırarak onları rahatsız etme gibi davranışlarla Allah Resulü ile konuşmayı talep etmekteydiler. Bu tavırları, onların şehirdeki kültüre yabancı olduklarını, sadece kendi davranış biçimlerini esas alarak hareket ettiklerini göstermektedir.⁸² Bedevîlerin kabalık ve görgüsüzlükleri karşısında Hz. Peygamber’in onlara hikmetli bir şekilde ve nezaketle davrandığına dair kaynaklarda pek çok bilgi bulunmaktadır.⁸³ Kur’ân âyetleri ve Hz. Peygamber’in rehberliği onlara farklı bir davranış biçimi öğretmekteydi. Çünkü iman inananların hem Allah’a hem de onun kullarına karşı tutum ve davranışlarını etkileyen bir kuvvettir. İman konusunu ahlak ve adab konusundan ayrı olarak değerlendirmek söz konusu değildir.

1.3.2. Dini Tebliğde Doğru Yöntemi Telkin Etmek

Kur’ân’ın nüzül süreci sonunda Arabistan’da hâkim unsur olan bedevîlerin İslâm ile ilişkilerinde olumlu anlamdaki değişim, Kur’ân’ın ve bu çerçevede Hz. Peygamber’in uyguladığı tebliğ yöntemi ile mümkün olmuştur. Bedevîlere uygulanan tebliğ yöntemi, inananları dini tebliğde doğru yönetime yönlendirme konusunda mesajlar içermektedir.

için bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/343.

⁸⁰ el-Hucurât 49/4-5.

⁸¹ Derveze, *et-Tefsîr ul-hadis*, 8/499-500.

⁸² Tekin, “Kur’ân-ı Kerîm’de Bedevilik -Dini Sosyolojik Yaklaşım-”, 111.

⁸³ Söz konusu rivâyetler ve onların değerlendirilmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Erkut, *Kur’ân’da Bedevilik*, 92-98.

İnsan sahip olduğu düşünce ve davranışları bir süreç içinde edinmektedir. İnsandaki olumsuz düşünce ve davranışların ortadan kaldırılması da zaman içinde gerçekleşecektir. Bedevilerle ilgili âyetler bir defada değil bir süreç içinde nazil olmuştur. Bu süreç hicri 6. yıldan başlayıp hicri 9. yıla kadar sürmektedir. Böylece bedevilerin olumsuz özelliklerinden kurtulup gerçek imana ulaşması yönünde büyük mesafe alınmıştır. Bu zaman zarfında nazil olan âyetler onların olumsuz yaklaşımlarını ortadan kaldırmıştır. Zira insanların şüphe ve itirazları açık, ikna edici bir yöntemle giderilmelidir. Bazen şüphe ve itirazlar çeşitli sebeplerle açıklanamayabilir. Böyle bir durumda açıklama beklemeden şüphe ve itirazlar cevaplanmalıdır. el-Fetih sûresinde bedevilerle ilgili âyetlerde⁸⁴ bu yöntem uygulanmıştır.

Diğer taraftan Kur'ân, bedevilerle ilgili âyetlerde muhataplarının durumunu dikkate almıştır. Öyle ki, bir bütün olarak görülebilecek bedevileri aynı seviyede görmeyip farklı üslupla onlara hitap etmiştir. Çünkü Medine civarında yaşayan, nispeten ılımlı karaktere sahip, erken dönemde Müslüman olmuş bedevilerin en önemli eksiği, imanlarının sadece sözden ibaret olup kalplerine yerleşmemiş olması ve imanlarının gereği doğrultusunda davranmamalarıdır. Oysa Medine'ye uzak bölgelerde yaşayan, sonuna kadar Müslümanlara karşı savaşan bedevilerin sorunu ise, bizzat iman etmemiş olmalarıdır. Bu sebeptir ki onlar her ne kadar küfür ve nifakta çok ileri gitmekle nitelense de bu durum bedevilerin tamamı için geçerli olmadığından, Kur'ân bedevilerle ilgili âyetlerde genelleme yapmamıştır.

Hz. Peygamber'in insanlara dini tebliği, doğal bir süreç içinde, kişilerin bu kuralları içselleştirmeleri, benimsemeleri şeklinde olmuştur. Onun tebliğ metodu, yapay ve şekilsel olmamış, insanların gönüllerine hitap ederek onların içten bir sevgiyle dini öğrenmelerine ve yaşamalarına yol açmıştır. Netice itibarıyla insanlar kendilerine dışarıdan dayatılan, kurallara zorla uyan konumunda değil, sanki kendi koydukları kurallara uyuyorlarmış gibi kendilerini rahat hissetmişlerdir. Bu yüzden dinin tebliği, kişinin dış alemde dikte edilen emirlere kerhen tabi

⁸⁴ el-Fetih 48/11-16.

olduğu, özgürlüğünü yitirdiği duygusuna kapılmadan, doğal bir süreçte, içinden gelerek benimseyip özümsemesini, kurallarla özdeşleşmesini sağlayarak, birilerinin kontrolüne girmeye mecbur kaldığı hissi uyandırmaksızın yapılmalıdır. Bu durumda insanlık onuru, şahsiyet bütünlüğü, insan hürriyeti zedelenmez; insanların şecaat ve atılganlıkları zayıflamaz, aksine güçlenir.⁸⁵ Psikolojik açıdan kişilerin kurallara uymalarında itaat, özdeşleşme ve benimseme şeklinde üç durum vardır. İtaatin temelinde ceza ya da ödül, özdeşleşmede beğenilen biri gibi olmak, benimsemede ise doğru bildiğini yapmayı istemesi yatmaktadır. Dinin tebliğinde benimseme veya benimseme ile özdeşleşmenin bir arada olduğu itaat uygulanmalıdır. Bedevîler için zorlama değil benimsemeye dayalı, kendiliğinden, tabii bir uyum ve itaatin geçerli olduğu görülmektedir.⁸⁶

Hz. Peygamber'in onlar için özel bir eğitim programı uygulaması sonucu bu kaba insanlarda hassas duygular gelişmiş, sahabe de Hz. Peygamber'in izinde olduklarından onları yadırgamayıp davranışlarını hoşgörü ile karşılamıştır. Aslında bedevî ile medenînin anlaşması oldukça güç iken, ashabın onların kabalıklarına Hz. Peygamber'in ısrariyetiyle sabırla mukabelesi, bedevîleri İslâm toplumuna kazandırmıştır.⁸⁷

Sonuç

Kur'ân'da bedevîlik konusuna yer verilmiş olması iki açıdan yorumlanabilir. Birincisine göre Kur'ân sosyal bir gerçeklik olarak bedevîlik konusuna yer vermiştir. Bu hayat tarzı oldukça marjinal bir hale gelmiş olsa da günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. İnsan hayatı üzerinde önemli etkileri olan bir yaşam biçimi olarak bedevîliğin etkileri, günlük hayattan başlayıp ahlak anlayışına, düşünüş tarzına, dini yorumlayış şekline doğru uzanmaktadır. Bedevî hayat tarzı birtakım olumsuz yönleri de barındırmaktadır. Ancak bu olumsuzluklardan kurtulmak mümkündür. Nitekim Kur'ân'ın indiği dönemde İslâm'ın yüce

⁸⁵ İbrahim Erol Kazak, *İnsan-Toplum-İktisat* (Adapazarı: Değişim Yayınları, 1999), 169, 172.

⁸⁶ Kazak, *İnsan-Toplum-İktisat*, 189.

⁸⁷ Ahmet Sezikli, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 211.

değerlerine gönül veren, Medine'ye ulaşan, Hz. Peygamber'in meclisinden istifade eden bedevîler bunu gerçekleştirmişlerdir.

Kur'ân'da bedevîlik konusunu sadece bu açıdan ele almak eksik bir yaklaşım olur. Bu takdirde, günümüz açısından oldukça marjinal bir hal arz eden böyle bir konuya Kur'ân'ın niçin yer verdiği sorusu tam olarak cevabını bulmaz. O halde Kur'ân'daki bedevîlik konusunun, nüzûl döneminde yaşamış bir toplulukla ilgili durumların anlatımından ibaret olmadığı dikkate alınmalıdır. Çünkü bu âyetler her çağda yaşayan insan için mesajlar içermektedir. Makalede asıl olarak konunun bu ikinci boyutu üzerinde durulmuş; bedevîlik konusu Kur'ân'ın iman, ibadet, ahlak ve sosyal hayat ana konularını açıklayan bir araç konu olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede söz konusu ana konular sekiz başlık ile izah edilerek bedevîlik bağlamında Kur'ânî mesajlara değinilmiştir.

Bedevîlik konusu Kur'ân'ın ana konularını açıklayan bir araç konu olarak değerlendirildiğinde, İslâm'ın öngördüğü insan modelini somutlaştıran veriler içermektedir ki böyle bir insan, güçlü bir iman, derin bir samimiyetle İslâm'a bağlıdır. İmanı uğrunda sahip olduklarından fedakârlık edebilmektedir. Sosyal hayatta ahlaki erdemleri özümsemiş olarak hayatını sürdürmektedir. İçinde bulunduğu şartlara teslim olmakta, onları olumlu yönde değiştirmeye çabalamaktadır. Şüphesiz bu insanın yetiştirilmesinde doğru bir tebliğ yönteminin uygulanmasının da önemli payı vardır.

Bedevîlik konusu ile ilgili mesajları daha kapsamlı bir şekilde yorumlamak elbette mümkündür. Ancak bu makalede, ele alınan düşünceyi somutlaştırmak için öncelikli konular örnek verilmekle yetinilmiştir.

Kaynakça

- Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*. y.y: Neşru Câmî'ati Bağdâd, 1993.
- Altan, Mehmet. *Kent Dindarlığı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Avcı, Casim. *Muhammedü'l-Emin Hz. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı*. İstanbul: Hayykitap, 2008.
- Aydın, Mustafa. *İslâm'ın Tarih Sosyolojisi İlk İslâm Toplumunun Şekillenışı*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2001.

- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Ebubekir, Müncid Mahmud Rıdvan Ahmed, “Mustalahu'l-A'râb fi'l-Kur'âni'l-Kerîm: Mefhûmühû ve Delâletühû”, *Mecelletü Câmiati'l-Medîneti'l-'Âlemiyye* 16 (Nisan 2016), 287-326.
- Ebü's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-Amâdî. *İrşâdu 'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Erkut, Abdülkadir. *Kur'an'da Bedevilik*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Erkut, Abdülkadir. “Kur'an ve Sünnet Çerçevesinde Bedevilerin İslami Değerleri Benimseme Süreci”, *Uluslararası İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Sempozyumu*, ed. Cengiz Gündoğdu 3/293-311. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2000.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Fayda, Mustafa. “Bedevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/311-317. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2008.
- Göka, Erol. *Türk'ün Göçebe Ruhu*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Göka, Erol. “Göçebeyim, Göçebesin, Göçebeyiz”. *Hürriyet*. Erişim 18 Haziran 2007. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gocebeyim-gocebesin-gocebeyiz-6732316>
- Göka, Erol. “Göçebe-Sözlü Kültürün Türk Modernleşmesi Açısından Mahzurları”. *Türk Yurdu*. Erişim 16 Aralık 2021. <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1778>
- Göka, Şenol. *İnsan ve Mekân*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2002.
- Gül, Ali Rıza. “Kur'an'daki İnfak Kavramının Anlam Yelpazesi”. *Dini Araştırmalar* 8/22, (2005), 239-261.
- Hitti, Philip K. *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.
- Hüseyin Tâhâ. *Cahiliye Şiiri Üzerine*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003.
- İşıcık, Yusuf. *Kur'an'ı Anlamada Temel İlkeler*. Ankara: Esra Yayınları, 1997.

- İbn 'Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğâlib el-Endülüsi. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. 9 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2. Baskı, 1984.
- İbn Fâris, Ebü'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ. *Mu'cemu mekâyisi'l-luġa*. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 15 Cilt. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- Kanca, Fatih. *Tarih'in Penceresinden Kur'an'ın Aydınliġına: Bir Tefsir Kaynaġı Olarak Taberî Tarihi*. İstanbul: Kopernik, 2021.
- Kapar, Mehmet Ali. "Hz. Peygamber Toplumunu Meydana Getiren Unsurlar". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1999), 24.
- Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn. *Mehâsinü't-te'vil*. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabî, 1905.
- Kayaalp, İsa. "Şehir Şehirli Arıyor". Şehir ve İnsan. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Kazak, İbrahim Erol. İnsan-Toplum-İktisat. Adapazarı: Deġişim Yayınları, 1999.
- Kerîm, el-Muhtâr. "el-A'râb fi'l-Kur'ân". *Havliyyâtü'l-Câmiati't-Tûnusiyye*, 31 (1990), 80-108.
- Mahmasânî, Subhî. *el-Evdâu't-teşrîyye fi'd-düveli'l-Arabiyye mâdihâ ve hâdiruhâ*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1981.
- Mevdûdî, Ebü'l-Â'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Meydânî, Abdurrahmân Habennaka. *Zâhiratü'n-nifâk*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1993.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tûnus: Dâru Sahnûn, 1997.
- Paçacı, Mehmet vd. *Hayat Rehberi Kur'an Konulu Tefsir*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Râzî, Muhammed b. Ömer el-Huseyn. *Mefâtihu'l-ġayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sa'dî, Abdurrahmân b. Nâsır. *Teyşîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî tefsîri kelâmi'l-Mennân*. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

- Samadov, Vugar. *Sünnet Verilerine göre Hz. Peygamber'in Bedevileri Toplumla Bütünleştirme Siyaseti*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Seâlibî, Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhiru'l-husân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1997.
- Siddîkî, Mazharuddîn. *Kur'ân'da Tarih Kavramı*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1990.
- Sezikli, Ahmet. *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Şimşek, M. Said. *Kur'ân'ın Ana Konuları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2001.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- Tekin, Mustafa. "Kur'ân-ı Kerîm'de Bedevilik Dini Sosyolojik Yaklaşım". *İslâm Araştırmaları*, 2/3, (Mayıs 2009), 102-114.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, ts.
- Zebîdî, Muhammed Murtezâ el-Huseynî. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. b.y.: et-Türâsü'l-'Arabîyyü, 1967.
- Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmizî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1995.